

*Сергій Корновенко***З. В. Священко. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ століття. – Умань, 2013. – 440 с.**

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – неоднозначний період в соціально-економічній та суспільно-політичній історії Російської імперії. З одного боку, відбувається надшвидкий розвиток промисловості, фінансів, банківської справи тощо. З іншого – аграрний сектор переживає кризу. Стан справ у цьому секторі економіки країни неспростовно засвідчив, що попередня політика уряду на селі зазнала фіаско. Подальше ігнорування кризи у сільському господарстві могло б призвести до негативних наслідків. Урядові кола розуміли дуалістичну природу аграрного питання (політична та економічна складові), були готові до того, щоб реалізовувати нову аграрну політику, відмінну від попередньої, уникнути можливих суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних катаклізмів. У такий спосіб актуалізувалася ще одна проблема: зміст нової аграрної політики.

Від того, який шлях буде обраний для його вирішення, залежала подальша доля країни, адже більшість населення тодішньої Росії проживала в сільській місцевості і займалася сільським господарством.

Проурядові аграрні ініціативи у Російській імперії на початку ХХ ст. – цінний історичний досвід конструктивної, наскільки це було можливим за тогочасних умов, політики, що стосувалася перспектив країни загалом та селянства зокрема. Її вивчення важливе не тільки з наукової, а і практичної точок зору. По-перше, вона стосується значно ширшої тематичної ніші – аграрної історії Російської імперії початку ХХ ст. По-друге, перебуває у площині новітнього напрямку в історіографії – селянознавства. По-третє, зміст, характер та спрямованість проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку ХХ ст. багато у чому детермінували перебіг соціально-економічної та суспільно-політичної історії Російської імперії початку ХХ ст. По-четверте, окремі моменти тогочасної практики можуть стати у нагоді й за новітніх непростих умов господарювання на селі. Зважаючи на це, вважаємо, що поява монографії З. Священко «Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ століття» є вчасною.

У вступі автором рецензованої праці переконливо з'ясовано актуальність обраної нею для вивчення теми, визначено об'єкт, предмет, мету, територіальні та хронологічні межі дослідження. Запропоноване З. Священко розуміння зазначених вище компонентів суттєвих заперечень не викликає.

У першому розділі, відповідно до наукової традиції, фахово подано історіографічний та джерелознавчий аналізи, обґрунтовано методологію дослідження. На особливу увагу заслуговує підрозділ 1.3, де йдеться про авторське розуміння таких понять, як «аграрна політика», «аграрне питання», «модернізація», «аграрна модернізація у Російській імперії на початку ХХ ст.», «проурядові аграрні ініціативи у Російській імперії на початку ХХ ст.», та інші, що є ключовими для вивчення порушеної у дослідженні проблематики. Не викликає заперечень інтерпретація дослідницею зазначених вище понять.

На нашу думку, слушним є те, що в монографії наголошено на тому, що на початку ХХ ст. в Росії відбулися серйозні, а в окремих моментах, беручи до уваги консерватизм людської психіки, радикальні зміни у розумінні дворянами, дворянськими об'єднаннями, чиновниками, великими землевласниками, науковцями сутності аграрного питання. Аргументованим вважаємо судження З. Священко про те, що усі без винятку згадані нами вище проурядово налаштовані представники тогочасного російського імперського соціуму не ставили під сумнів доцільність вирішення аграрної проблеми, усвідомлюючи тісний зв'язок між нею та тими суспільно-політичними потрясіннями, що переживала імперія Романових. Вони були однакові у тому, що край революції, новий поштовх у розвитку країни покладуть широкомасштабні урядові заходи в аграрній сфері.

До переваг монографії однозначно зараховуємо і те, що автором проурядові аграрні ініціативи у Російській імперії на початку ХХ ст. розуміються як своєрідний колективний інтелектуальний штурм значної частини тогочасного російського імперського соціуму важливої соціально-економічної, суспільно-політичної, геополітичної проблеми, якою було аграрне питання у Російській імперії на початку ХХ ст. Таке розуміння ситуації є новим для сучасної української та російської історіографії.

Схвалення заслуговує вдала спроба, зроблена З.В. Священко, показати, що засідання Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів відбувалися в атмосфері коректних, тією чи іншою мірою науковообґрунтованих дискусій між пріхильниками консервативної аграрної політики та їхніми опонентами; по-друге, рішення, що приймалися, ґрунтувалися на принципах поступовості та ненасилля; по-третє, прийняті по ключовим питанням соціально-економічного життя селян рішення засвідчували, що нарада обрала і дотримувалася чіткого курсу, спрямованого на модифікацію аграрного сектора економіки.

Цінним у монографії є те, що її автором аргументовано тезу стосовно того, що принципи, покладені в основу роботи Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ, відображали не лише погляди В. Плеве на аграрне питання. Вони були співзвучні також думкам імператора, про що свідчить Маніфест від 26 лютого 1903 р. Їхній зміст не суперечив концепції державного протекціонізму над селянами, сформованій за царювання Олександра III. Вадою цих

поглядів було те, що вони серйозно дисонували із тими соціально-економічними та суспільно-політичними процесами, які набирали потужних обертів у Російській імперії на початку ХХ ст.

Оперуючи різноплановою за походженням історичною джерельною базою, автор рецензованої монографії обґрунтувала думку про те, що діяльність «Комісії Центру» В. Кокочова, Комісії О. Оболенського та ін. відображала особливості розуміння правлячими колами Російської імперії на початку ХХ ст. сутності аграрного питання та шляхів його вирішення. Протистояння консерватизму та лібералізму не давало можливості застосовувати конкретні уроки для покращення соціально-економічного та суспільно-політичного становища селянства, інтенсифікації сільського господарства загалом. Їхня результативність стала заручницею інтриг царедворців.

3. Священко розкрито ставлення високопосадовців до проурядових аграрних ініціатив. Їхня реакція не завжди адекватно відповідала ідейно-змістовому наповненню запропонованих аграрних ініціатив. Пояснити це можна тим, що законопроекти, нехай і обережно, але зазіхали на споконвічні принципи, недоторканість яких вважалася основою існування правлячої династії.

У рецензованій монографії її автор належне місце відвів аграрній програмі уряду С. Вітте, яка передбачала безпосереднє покращення майнових статків та правового статусу селянства, опосередковано стимулювала і культурно-побутову, і агрокультурну сфери. 3. Священко переконливо доводить, що програма уряду С. Вітте мала на меті не лише розвиток сільського господарства як галузі економіки, а й усунення диспропорцій у віттевській економічній моделі. Тобто, модернізація аграрного сектора безпосередньо впливала на загальноімперські тенденції економічного розвитку. Відповідно вона позначалася і на міцності позиції країни у тогочасних геополітичних іграх між розвинутими державами.

У своєму дослідженні автор аргументовано довела, що зміст проурядових аграрних ініціатив був адекватним тим селянським вимогам і наказам, що висувалися ними у 1905–1907 рр. до властей.

Підсумовуючи, констатуємо, що монографія 3. Священко «Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ століття» – самостійне, наукове дослідження, виконане на належному фаховому рівні. Результати цього дослідження можна залучати для написання спеціальних та узагальнювальних робіт із історії європейських країн початку ХХ ст., революції 1905–1907 рр., аграрної історії, розробки конкретних сучасних проблем суспільно-політичного та соціально-економічного характеру. Отримані матеріали будуть корисними в підготовці спеціальних лекційних та семінарських курсів для студентів вищих навчальних закладів. Окремі положення дослідження стануть у нагоді владним структурам під час сучасного реформування сільського господарства, формування дієвого механізму взаємодії між владою і населенням.

Отримано: 14.04.2013